

УДК 314.151 (477)

АНАЛІЗ СТАНУ ПРОЦЕСУ МІГРАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ В РОЗРІЗІ ВНУТРІШНЬОДЕРЖАВНОГО ТА МІЖНАРОДНОГО РІВНІВ

Марія Шкурат; Катерина Павлоцька

Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця, Україна

Резюме. Здійснено аналіз міграційного процесу українського населення, який протікає в межах держави та на міжнародному рівні протягом 2014–2019 років. На основі наукових робіт вітчизняних вчених та інститутів визначено проблеми, які не були досліджені, а також аспекти, які були вирішені частково. Визначено негативні наслідки, які спричиняє український міграційний процес на стан країни. Здійснено класифікацію міграційних потоків українського населення відповідно до причин переміщення. Виявлено основні регіони та країни, які, станом на початок 2021 року, є більш привабливими для співвітчизників і характеризуються значними притоками українців. Також визначено основні центри вибуття – регіони та країни, які характеризуються високим рівнем відтоку українців, виокремлено основні проблеми та причини, що спонукають до витоку українців. Відстежено рівень приросту українського населення в розрізі потоків міграції. Проведено дослідження українських діаспор, територіальне розміщення і здійснено аналіз їх питомої ваги у порівнянні. Визначено основні фактори, які штовхають українське населення до переміщення, що впливає на демографічний стан України, рівень зайнятості, а також обсяг грошових потоків до країни й стан економіки. В роботі здійснено порівняння основних нормативних документів і визначених шляхів вирішення щодо міграційних потоків вітчизняного населення, які були затверджені та введені у виконання в період з 2001 до 2019 року. На основі діючих і нововведених стратегій проведено критичний аналіз шляхів регулювання процесу міграції українського населення, визначено основні аспекти та проблемні ланки введеної в дію міграційної політики України. Підсумками роботи є визначення основних шляхів щодо зменшення негативного впливу міграційного процесу на економіку країни і пов'язані з даним процесом сфери діяльності, та стратегії щодо отримання вигод від переміщення громадян України, а саме: введення системи інтелектуальної захищеності, перегляд рівня заробітної плати за регіонами, стимулювання процесу залучення технологій за всіма сферами діяльності та формування системи соціального захисту.

Ключові слова: демографічний стан, мовний склад населення, міграція, внутрішнє переміщення осіб, діаспора, міграційна політика, регулювання міграційних потоків.

Отримано 15.10.2021

UDC 314.151 (477)

ANALYSIS OF THE STATE OF THE MIGRATION PROCESS OF THE UKRAINIAN POPULATION IN THE CONTEXT OF DOMESTIC AND INTERNATIONAL LEVELS

Mariia Shkurat; Kateryna Pavlotska

Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia, Ukraine

Summary. Analysis of the migration process of the Ukrainian population, which takes place within the state and at the international level during 2014–2019 is carried out in this paper. On the basis of scientific works of domestic scientists and institutes the problems which have not been investigated, and also aspects which have been solved partially are defined. The negative consequences of the Ukrainian migration process on the state of the country are identified. The classification of migration flows of the Ukrainian population according to the reasons of movement is carried out. The main regions and countries which, as of the beginning of 2021, are more attractive to compatriots and are characterized by significant influxes of Ukrainians are identified. The main

centers of departure – regions and countries – which are characterized by high level of outflow of Ukrainians are determined, the main problems and reasons that motivate the outflow of Ukrainians are highlighted in this paper. The level of growth of the Ukrainian population in terms of migration flows is defined. The investigation of Ukrainian diasporas, territorial location and analysis of their share in comparison is carried out. The main factors that force the Ukrainian population to move, which affects the demographic situation in Ukraine, the level of employment, as well as the amount of cash flows to the country and the state of the economy as a whole are identified. The main regulations and identified solutions to the migration flows of the domestic population, which were approved and implemented in the period from 2001 to 2019 are compared in this paper. On the basis of current and newly introduced strategies, critical analysis of the ways of regulating the migration process of the Ukrainian population is carried out, the main aspects and problems of the implemented migration policy of Ukraine are determined. The results of the work are to identify the main ways to reduce the negative impact of the migration process on the country's economy and related processes, and strategies to benefit from the movement of citizens of Ukraine, namely: introduction of intellectual security, revision of wages by region, stimulating the process of attracting technology in all spheres of activity and formation of the social protection system.

Key words: demographic situation, language composition of the population, migration, internal movement, diaspora, migration policy, regulation of migration flows.

Received 15.10.2021

Постановка проблеми. Структурні зміни в складі спільноти країни породжують постійну необхідність у коригуванні економічних процесів, соціально-культурної сфери, регулюванні фінансових потоків. За рахунок міграційного потоку з'являються певні групи – трудові мігранти, діаспори, спільноти, які формуються за межами України, які потребують постійного нагляду та участі країни в їх діяльності та житті.

Україна з 2014 року переживає складний період, який спровокував міграційний процес не лише через недостатність робочих місць, а й через військові дії, погіршення економічної ситуації та зростання ситуації фінансової кризи в геометрично-прогресійному темпі. Новою хвилею, яка знову стимулювала потоки переміщення, стала Світова пандемія, яка припала на період з кінця 2019 року і до сьогодні. Такі ситуації слугують підставою вивчення та проведення аналізу поведінки населення, основних причин та наслідків для держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню проблеми міграційних потоків за внутрішнім та міжнародним рівнем українського населення приділяють увагу не тільки статистики, економісти та інші вчені, такі, як Малиновська О. А., Левицька О. О., Теслюк Р. Т., Ковальчук Л. В. Даним станом зацікавилися такі організації та установи, як Міжнародна організацій з міграції, Національний інститут стратегічних досліджень, Міжнародна організація праці тощо. В основному спостереження за процесом направлена на збір показників та визначення співвідношення видів міграції. Однак, зовсім не приділяється увага причинам та подальшим стратегіям зменшення негативних наслідків від міграційного процесу.

Мета дослідження – визначення сучасних проблем міграційного процесу України, аналіз та порівняння характерних рис внутрішнього та міжнародного переміщення українського населення, визначення основних країн та регіонів, які є привабливішими для українців та визначення основних факторів, які слід взяти до уваги для покращення становища в країні задля підняття рівня задоволеності громадян.

Постановка завдання. Для досягнення поставленої мети визначено такі наукові завдання: розкрити сутність міграційних потоків українського населення, здійснити їх аналіз на внутрішньому та міждержавному рівнях, визначити основні причини та фактори, які впливають на рівень міграційного процесу, проаналізувати шляхи рішення, які здійснюються з боку держави та запропонувати методи, які можуть посприяти ефективному вирішенню визначеної ситуації.

Виклад основного матеріалу. Тема міграції населення має актуальність у будь-який момент, оскільки здійснюється безперервно й підтверджується постійним

спостереженням з боку багатьох державних та міжнародних установ. За період становлення України як незалежної держави міграційні потоки здійснювалися систематично, провокуючи структурні зміни у демографічній, економічній та політичній ситуаціях. Переміщення українців з самого початку незалежності країни переслідується майже всіма причинами, за якими розподіляються потоки міграції в загальному: політичні, економічні, воєнні, релігійні, культурні, соціальні тощо. Українські потоки міграції слід розподілити за кількома загальноприйнятими класифікаціями (рис. 1).

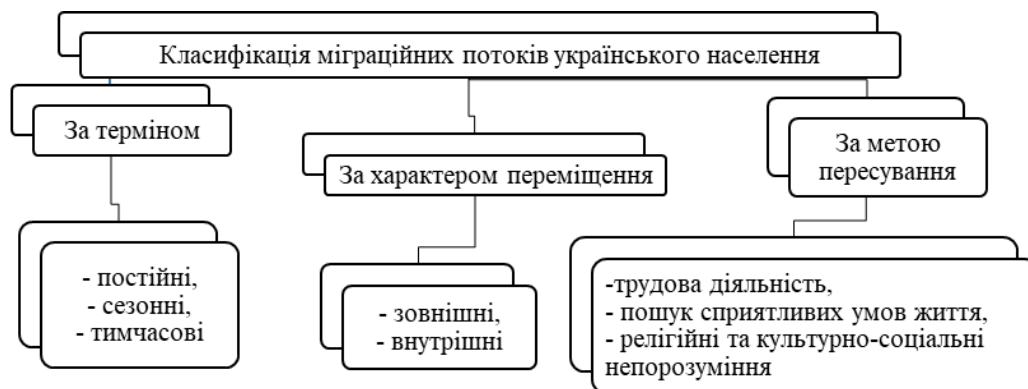

Рисунок 1. Класифікаційна основа міграційних потоків українського населення

Figure 1. Classification basis of migration flows of the Ukrainian population

Основним потоком переміщення населення, незважаючи на все, є трудовий міграційний потік. В основному він під своїм змістом передбачає позитивний характер впливу: зменшується напруження на ринку праці, рівень бідності не переходить за «рамки неповернення», збільшується потік грошових переказів та надходжень [1].

Однак за цими позитивними моментами приховуються й негативні фактори:

- Втрата компетентних працівників.
- Недостатність пропозиції робочої сили на ринку праці.
- На заміну приїжджають робітники недостатньої кваліфікації.

На сьогодні міграційний потік значною мірою направлений до зростання саме на внутрішній рівень. Українці масово шукають місця заробітку на територіях інших областей та регіонів. Дана ситуація спричинена внаслідок конфлікт в Донецькому регіоні – майже 2 млн. осіб є внутрішньопереміщеними (ВПО), серед яких лише близько 20% працевлаштовані.

Рисунок 2. Внутрішні міграційні потоки населення України [2]

Figure 2. Internal migration flows of the population of Ukraine

Виходячи з показників, міграційний приріст має позитивну тенденцію, хоч і незначну.

Таблиця 1. Рівень приросту українського населення в процесі внутрішньої міграції

Table 1. The level of the Ukrainian population growth in the internal migration process

Рік	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Приріст	1 493	4 983	2 774	3 871	3 534	3 290

За даними показниками слід відзначити зростаючу тенденцію кількості прибулих за внутрішнім переміщенням протягом 2014–2015 років. Також спостерігається скорочення прибулих за 2017–2019 роки, що свідчить про скорочення потоків прибулих, однак їх превалюванням над вибулою часткою населення. Причинами цього постають економічні та воєнні чинники, які спостерігаються протягом зазначених років. Що ж стосується 2020 року, показники не відображаються за рахунок епідеміологічної ситуації, через яку рівень контролю та аналізу за показниками знаходився майже на рівні 0.

Що ж стосується міждержавного переміщення, то українське населення, у порівнянні з періодом до 2014 року, мігрує меншою мірою, хоч і спостерігається зростаюча тенденція.

Рисунок 3. Структура міждержавних українських потоків 2014–2019 рр.

Figure 3. The structure of interstate Ukrainian flows in 2014–2019

Така ситуація пов'язана в основному з низькою оплатою праці, соціальним і страховим забезпеченням, а також військовою ситуацією, оскільки спеціалізація більшості ВПО – важка промисловість, яка була зосереджена в тому регіоні. У зв'язку з бойовими діями внутрішньо переміщеним особам немає відповідних місць працевлаштування за спеціальністю, отже виникає необхідність перенавчання або пошуку роботи без умови спеціальної освіти.

Отже приріст населення за міжнародним рівнем міграції має досить коливний характер, зумовлений загостренням економічного стану країни, скороченням імміграції та еміграції співвітчизників за 2015–2017 роки.

Таблиця 2. Рівень приросту українського населення в процесі міждержавної міграції

Table 2. The level of the Ukrainian population growth in the interstate migration process

Рік	2014	2015	2016		2017	2018	2019
Приріст	21 099	9 250	7 846		8 126	15 055	18 222

Якщо порівнювати обсяги потоків міграції за внутрішнім та міждержавним рівнем, то пересування українців між країнами значно скоротився, а в межах України, навпаки – збільшився. Серед причин, які спричиняють українців повертатися, вагоме місце посідає періодичне загострення економічної кризи в інших країнах. Також можливою причиною скорочення міграційного є розвиток дистанційної та віддаленої форми праці, за рахунок чого міграційні потоки мають тенденцію до зменшення. Однак переміщення територіально по Україні теж потребує аргументування.

Аналізуючи потоки міграції, слід взяти до уваги регіони та країни, до яких прямують українські мігранти, а також регіони, з яких виїжджають, для подальшого визначення основних елементів, які є для них привабливими. Таким чином, є можливість визначити моменти, які не задовольняють населення, та визначити шляхи вирішення даної ситуації з найменшими обсягами втрат для економіки країни.

Основними центрами прибуття українців у межах території України є 4 області та 1 місто, які формують ТОП-5 привабливих місць для роботи та проживання в Україні за рахунок їх рівня розвитку.

Таблиця 3. Привабливі центри України для мігрантів на внутрішньому рівні 2020 року

Table 3. Attractive centers of Ukraine for migrants at the internal level in 2020

Центри міграційного притоку України	Міграційний приріст (осіб)
1. Київська область	27 343
2. м. Київ	17 175
3. Одеська область	9 075
4. Харківська область	5 436
5. Львівська область	1 099

В основному це пов'язано з тим, що дані області відкриті для можливостей відкриття малого бізнесу за рахунок значних потоків туристів, наявністю промислових підприємств, які на даний момент мають значну потужність для країни, більш високими ставками заробітної плати. Перелічені території характеризуються високим рівнем урбанізації. З початку 2019 року зазначені області пов'язані участю у масштабному проекті «Украинская кремниевая долина», направленням якого є розвиток ІТ-сфери, сучасних технологій, які можуть допомогти у залученні додаткових інвестицій сфер діяльності країни, що може покращити рівень економіки та стабільності України [3, 4, 5].

Серед проблемних областей, з яких здійснюється масове вибуття, знаходяться:

- Донецька і Луганська області за рахунок активних військових дій;
- Кіровоградська область через відсутність активного розвитку, хоч і має в наявності високий потенціал з машинобудування, електроенергетики, сільського господарства та видобування вугілля;
- Вінницька, Рівненська, Черкаська, Сумська області провадять свою діяльність, в основному, в сільському господарстві, для якого не характерне технологічне забезпечення.

Таблиця 4. ТОП-5 областей України з вибуття громадян на 2020 рік**Table 4.** TOP-5 regions of Ukraine on the citizens departure in 2020

Область	Скорочення населення (осіб)
1. Донецька область	-7 680
2. Луганська область	-4 490
3. Кіровоградська область	-3 345
4. Вінницька область	-2 724
5. Рівненська область	-2 474

Як вже й було зазначено, основними проблемами, які спонукають українське населення до вибуття, це низька заробітна плата, недостатній розвиток потенціалу областей, військові дії, низький рівень забезпечення робочими місцями. Більшість областей направлені на сільське господарство, хоч і забезпечені необхідними ресурсами для можливості стимулювання промисловості. Науково-технічна сфера розвинена слабо, що гальмує процес розвитку всіх сфер діяльності.

Відсутність уваги на перелічені елементи з боку влади спонукає українських громадян шукати нові місця для комфортного існування за межами країни. При виборі країни для переміщення українці орієнтуються на:

- ✓ Відсутність мовного бар'єру.
- ✓ Економічну стабільність.
- ✓ Пакет соціального захисту для мігрантів.
- ✓ Легкість у працевлаштуванні та отримання гідної заробітної плати.

За такими характеристиками вибір українців зупиняється на країнах, які є лідерами на міжнародній економіко-політичній арені, за рахунок високого рівня демократичності, а також країнами-сусідами через більш знайому соціально-культурну систему та швидкий процес адаптації.

Таблиця 5. ТОП-5 країн, які є привабливими для українських мігрантів 2020 року**Table 5.** TOP-5 countries that were attractive for Ukrainian migrants in 2020

Країна	Приріст українських мігрантів у країнах
1. США	4 007
2. Німеччина	1 729
3. Російська Федерація	748
4. Литва	626
5. Чехія	473

США та Німеччина мають сильну систему забезпечення мігрантів, соціальної підтримки, включаючи соціальні виплати і пільги з проживання, високі заробітні плати та економічну стабільність. Також привабливим елементом для мігрантів є система

захисту інтелектуальної власності, що спонукає людей зі своїми особистими бізнес-розробками виїжджати саме в ці країни. Російська Федерація, Литва та Чехія в останні часи надає широкий спектр робочих місць для українських громадян із запропонуванням подальшого отримання виду на проживання, а також отримання робочих контрактів на довготерміновий період. Важливим аспектом міграції громадян України до цих країн зумовлюється відсутність мовного бар'єру, спорідненої культури та менталітету.

Що стосується утворень української діаспори в країнах Світу, найбільше українських громадян зосереджено в країнах Північної та Південної Америки, Європи, Азії, незначна частина – в Австралії. Серед таких країн є РФ – 2058 тис. осіб, Канада – 1468, США – 987, Казахстан – 333, Молдова – 435, Італія – 287, Білорусь – 139, Румунія – 50, інші країни – 1800 тис. осіб.

Рисунок 4. Структура утворених найчисельніших українських діаспор по Світу [6, 2]

Figure 4. The structure of the largest Ukrainian diasporas in the world

Якщо казати про законодавчу базу міграційних процесів в Україні, вона складається лише з одного регламентуючого документа – «Закон України про імміграцію» від 07.06.2001 року, в якому визначаються лише основні положення процесу імміграції, система контролювання та можливість отримання дозволу на постійне проживання [7]. Нормативна база міграційної політики України знаходиться на низькому рівні, оскільки проходить процедуру реформування. Більшість документів нормативної бази втратили чинність, а проекти, які вносилися на розгляд протягом 2010–2019 років, не були схвалені через відсутність концепції щодо вирішення проблеми міграції та інструментів встановлення безпеки держави.

На даний момент базою для провадження контролю процесу міграції слугує «Стратегія державної міграційної політики України на період до 2025 року», яка була схвалена Кабінетом Міністрів України 12.07.2017 року [8]. За цим документом прописані основні проблеми, цілі та методи вирішення проблеми з правильного використання потенціалу міграційного процесу. Всього налічується 13 цілей, основними методами досягнення яких є:

- Введення єдиної системи державного реєстру.
- Спрощена система документального забезпечення мігрантів.
- Формування системи кредитування реемігрантів.
- Забезпечення системи контролю мігрантів єдиною і повною базою даних.
- Введення нових механізмів щодо контролю нелегальної міграції.
- Побудова системи інфраструктурного забезпечення біженців тощо.

Як бачимо з методів вирішення проблеми, основна увага приділяється іноземним

мігрантам. Визначені цілі стратегії майже не направлені на удосконалення сприятливих умов для українських громадян, щоб зменшити рівень їх рівень вибуття, або ж забезпечити їх необхідним для зменшення чисельності бажаючих виїжджати на постійне місце проживання в інші країни.

Висновки. Основною проблемою українського уряду є зосередження зусиль на введенні нових систем регулювання міграційних потоків та формування єдиних баз даних і документації. В даному випадку не взято до уваги такі аспекти, як розгляд встановлених заробітних плат за областями, відсутність необхідного соціального забезпечення українських громадян, нерівномірний рівень урбанізації та технологічності за регіонами країни, не приділяється увага розвитку наявного потенціалу областей. Додатковим аспектом, який заважає розвитку науково-технічного рівня, що теж є причиною міграції, це відсутність налагодженої системи захисту інтелектуальної власності.

Основними шляхами вирішення визначених проблем можуть стати: введення жорсткої системи регулювання щодо інтелектуальної захищеності, перейняття такої системи інших країн, де є ефективна система такого захисту, перегляд розподілу встановлених рівнів заробітної плати по територіях областей, введення технологій у сфери сільського господарства та інші види діяльності, що спонукатиме до інтенсивності розвитку економіки, формування системи соціального захисту та підтримки робітників, підняття рівня освіти та можливостей розвитку малого бізнесу.

Conclusions. The main problem of the Ukrainian government is to focus on the introduction of new systems for regulating migration flows and the formation of unified databases and documentation. In this case, such aspects as consideration of established salaries by regions, lack of necessary social security of Ukrainian citizens, uneven level of urbanization and manufacturability by regions of the country are not taken into account, attention is not paid to the development of existing regional potential. An additional aspect that hinders the development of scientific and technical level, which is also the cause of migration, is the lack of well-established system of intellectual property protection.

The main ways to solve these problems can be: the introduction of strict regulatory system for intellectual protection, the adoption of such system in other countries, where there is an effective system of such protection, revision of the distribution of wage levels in the regions, which will encourage the intensity of economic development, the formation of the system of social protection and support for workers, raising the level of education and opportunities for small business development.

Список використаної літератури

1. Малиновська О. А. Трудова міграція громадян України за кордон: виклики та шляхи реагування: аналітична записка. Нац. ін-т страт. досл.: НІСД, 2018. URL: <http://old2.niss.gov.ua/content/articles/files/Malynovska-d28e1.pdf> (дата звернення 27.04.2021).
2. Показники міграції населення 2014–2019. Державна служба статистики України. Дата оновлення: 12.06.2020. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 27.04.2021).
3. Проект «Українська Кремниевая долина». Офіційний сайт Харківської міської ради. 2020. URL: <https://city.kharkov.ua/ru/news/u-kharkovi-stvorili-robochu-grupu-dlya-realizatsii-proektu-ukrainska-kremnieva-dolina-45475.html> (дата звернення 28.04.2021).
4. Лавришин Ю. Львівська «Кремнієва долина»: інноваційний парк у Львові. Економіка. ZAXID.NET: електрон. версія газ. 2017. (дата оновлення 17.05.2017). URL: https://zaxid.net/lvivska_kremniyeva_dolina_n1426071 (дата звернення 28.04.2021).
5. Курильчук М. UNIT.City. Чи буде у Києва своя кремнієва долина? Вікенд: електрон. версія вісника. 2019. (дата оновлення 23.04.2019). URL: <https://project.weekend.today/unit-city> (дата звернення 29.04.2021).
6. Зубик А. І., Лозинський Л. М. Сучасна українська діаспора: розселення, соціо- і демогеографічні процеси: автореферат. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2017. 8 с.
7. Закон України «Про імміграцію» від 07.06.2001. № 41 (дата оновлення: 18.07.2020). URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2491-14#Text> (дата звернення: 29.04.2021).

8. Розпорядження «Про схвалення Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року» від 12.07.2017 № 482-р. Кабінет Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/482-2017-%D1%80#Text> (дата звернення 29.04.2021).

References

1. Malynovska O. A. Trudova migratsiya gromadyan Ukrainy za kordon: vyklyky ta shlyakhy reaguvannya: analitychna zapyska. Nats. in-t strat. dosl.: NISD, 2018. URL: <http://old2.niss.gov.ua/content/articles/files/Malynovska-d28e1.pdf> (data zvernennia 27.04.2021).
2. Pokaznyky migratsiyi naselennya 2014–2019. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrayiny. Data onovlennya: 12.06.2020. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (data zvernennia 27.04.2021).
3. Proekt “Ukrayinska Kremniyeva dolyna”. Ofitsijnyj sayt Xarkivskoyi miskoyi rady, 2020. URL: <https://city.kharkov.ua/ru/news/u-kharkovi-stvorili-robochu-grupu-dlya-realizatsii-proektu-ukrainska-kremnieva-dolina-45475.html> (data zvernennia 28.04.2021).
4. Lavryshyn Yu. Lvivska “Kremniyeva dolyna”: innovatsijnyj park u Lvovi. Ekonomika. ZAXID.NET: elektron. versiya gaz., 2017. (data onovlennya: 17.05.2017). URL: https://zaxid.net/lvivska_kremniyeva_dolina_n1426071 (data zvernennia 28.04.2021).
5. Kurylchuk M. UNIT.City. Chy bude u Kyyyeva svoya kremniyeva dolyna?. Vikend: elektron. versiya visnyka, 2019. (data onovlennya: 23.04.2019). URL: <https://project.weekend.today/unit-city> (data zvernennia 29.04.2021).
6. Zubyk A. I., Lozynskij L. M. Suchasna ukrajinska diaspora: rozselennya, socio- i demogeografichni procesy: avtoreferat. Lviv: LNU im. I. Franka, 2017. P. 8.
7. Zakon Ukrayiny “Pro immigratsiyu” vid 07.06.2001, no. 41 (data onovlennya: 18.07.2020). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2491-14#Text> (data zvernennia 29.04.2021).
8. Rozporyadzhennya “Pro sxvalennya Strategiyi derzhavnoyi migratsijnoyi polityky Ukrayiny na period do 2025 roku” vid 12.07.2017, no. 482-r., Kabinet Ministriv Ukrayiny. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/482-2017-%D1%80#Text> (data zvernennia 29.04.2021).